

канал Беларусі мае найбольшае транспартнае значэнне? 4. Якое паходжанне маюць азёрныя катлавіны ў Беларусі? 5. Які тып балот пераважае?

Праблемныя пытанні. 1. Якія рэкі Беларусі можна выкарыстоўваць для будаўніцтва ГЭС? 2. Чаму найбольшы ўзровень пад'ёму вады ў час разводдзя зафіксаваны на Заходняй Дзвіне? 3. Чаму ледавіковыя азёры адрозніваюцца па глыбіні і форме катлавін, карставыя азёры вылучаюцца вялікай глыбінёй, а рэшткавыя азёры — мелкія?

Ад тэорыі да практыкі. 1. Вызначце, да басейна якой ракі і мора адносяцца рэкі вашай мясцовасці. 2. Разлічыце гушчыню рачной сеткі для вашага раёна, вызначце асноўны тып жыўлення і ўхіл ракі. 3. Падрыхтуйце прэзентацыі пра найбуйнейшыя рэкі, азёры і вадасховішчы Беларусі. 4. Падрыхтуйце паведамленне пра рэкі і азёры вашага раёна, вобласці.

§ 11. Глебавае покрыва і зямельныя рэсурсы

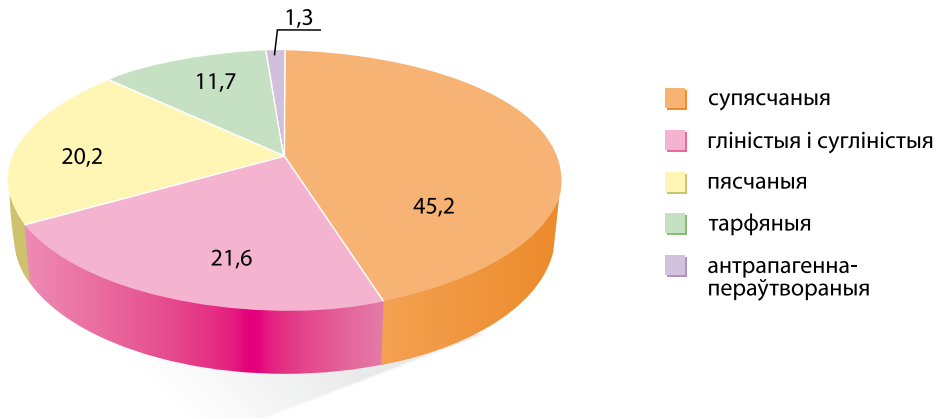
Успомніце. Які слой зямной кары называецца глебай? Якія глебы з'яўляюцца самымі ўрадлівымі? Якія глебы характэрныя для лясной зоны?

1. Фактары глебаўтварэння. Глеба забяспечвае расліны пажыўнымі рэчывамі. Глебы Беларусі фарміруюцца пад уздзеяннем наступных фактараў глебаўтварэння: глебаўтваральных парод, рэльефу, клімату, расліннасці, дзейнасці мікра- і макраарганізмаў, гаспадарчай дзейнасці чалавека.

Адным з асноўных фактараў глебаўтварэння з'яўляюцца глебаўтваральныя пароды, якія фарміруюць глебу пад уздзеяннем фізічных, хімічных, біялагічных працэсаў і дзейнасці чалавека.

Глебаўтваральныя пароды Беларусі адрозніваюцца па грануламетрычным складзе. Вылучаюцца гліністыя, сугліністыя, супясчаныя, пясчаныя і тарфяныя глебаўтваральныя пароды (мал. 35). У выніку дэградацыі тарфяных асушаных глеб з'явіліся антрапагенна-пераўтвораныя пароды. Гліністыя пароды сустракаюцца ў асноўным на поўначы Беларусі, сугліністыя — на ўзвышшах і марэнных раўнінах цэнтральных і паўночных раёнаў. Супясчаныя (больш за 45 % парод) і пясчаныя часцей сустракаюцца на раўнінах паўднёвай і цэнтральнай часткі краіны. Найбольш буйныя масівы тарфяных парод — на Палессі.

Роля рэльефу і клімату заключаецца ў фарміраванні розных па ступені ўвільгатнення глеб. Ад іх залежыць працяканне эразійных працэсаў. Расліннасць, жыццядзейнасць мікра- і макраарганізмаў уплываюць на ўрадлівасць глеб. Расліннасць прыводзіць да назапашвання арганічных рэчываў, а мікраарганізмы пераўтвараюць іх у мінеральныя. Узрасла роля

Мал. 35. Размеркаванне глебаўтваральных парод, %

гаспадарчай дзейнасці чалавека, якая ўплывае на глебы праз іх механічную апрацоўку, меліярацыю, унясенне ўгнаенняў.

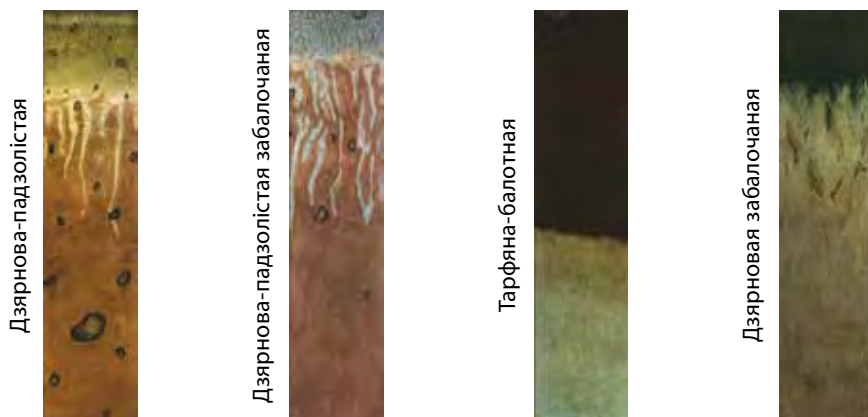
2. Працэсы глебаўтварэння. На тэрыторыі Беларусі глебы фарміруюцца ў выніку ўзаемадзеяння наступных працэсаў глебаўтварэння: падзолістага, дзярновага і балотнага. Падзолісты працэс працякае пад хвойнымі і змешанымі лясамі ва ўмовах дастатковага ўвільгатнення. Арганічныя рэчывы вымываюцца з верхніх гарызонтаў глебы, і фарміруюцца асветлены гарызонт з нізкім утрыманнем гумусу. З-за бялеса-шэрай афарбоўкі ён атрымаў назву «падзолісты».

Працэс глебаўтварэння — зараджэнне і фарміраванне глеб пад уплывам прыродных фактараў і гаспадарчай дзейнасці чалавека.

Пад змешанымі лясамі з травяным покрывам і лугамі развіваецца дзярновы працэс. Ён прыводзіць да назапашвання гумусу ў верхнім гарызонце глебы. Вялікае развіццё ў Беларусі атрымаў і балотны глебаўтваральны працэс. Ён адбываецца ва ўмовах працяглага застою вільгаці і недахопу кіслароду. Пераўвільгатненне прыводзіць да ўтварэння тарфянога і глеевага гарызонтаў.

3. Тыпы глеб і іх уласцівасці. Працяканне глебаўтваральных працэсаў і фактараў глебаўтварэння абумовіла разнастайнасць глебавага покрыва Беларусі, якое ўключае 12 тыпаў глеб. Па ступені ўвільгатнення глебы падзяляюцца на тры групы: нармальна ўвільготненыя, часова пераўвільготненыя і пастаянна пераўвільготненыя. Асобна вылучаецца група антрапагенна-пераўтвораных глеб.

Мал. 36. Глебы Беларусі

Найбольш распаўсюджанымі тыпамі глеб у Беларусі з’яўляюцца дзярнова-падзолістыя, дзярнова-падзолістыя забалочаныя, тарфяна-балотныя, а таксама дзярновыя забалочаныя глебы (мал. 36). Кожны з гэтых тыпаў глеб займае больш за 10 % земляў.

Дзярнова-падзолістыя глебы з’яўляюцца занальнымі ў Беларусі і займаюць каля 34 % плошчы краіны. Развіваюцца на розных глебаўтваральных пародах (глінах, суглінках, супесках, пясках) пад уздзеяннем дзярновага і падзолістага працэсаў глебаўтварэння. Урадлівасць гэтых глеб залежыць ад грануламетрычнага складу і ўтрымання гумусу.

Дзярнова-падзолістыя забалочаныя глебы з’яўляюцца самымі распаўсюджанымі і займаюць каля 37 % зямель. На поўначы Беларусі яны займаюць больш за палову тэрыторыі. Глебы фарміруюцца ва ўмовах часовага пераўвільгатнення, утрымліваюць менш мінеральных рэчываў, але больш гумусу. Праяўленне балотнага працэсу прыводзіць да фарміравання ў іх профілі глеевага гарызонту.

Прааналізуйце глебавую карту ў атласе (с. 20) і вызначце, якія падтыпы дзярнова-падзолістых забалочаных глеб вылучаюцца ў Беларусі ў залежнасці ад ступені пераўвільгатнення і грануламетрычнага складу.

Крыху больш за 10 % зямель Беларусі займаюць дзярновыя забалочаныя глебы. Асабліва шмат іх на Палессі. Яны ўтвараюцца ў выніку дзярновага і балотнага глебаўтваральных працэсаў. Змяшчаюць шмат гумусу, характарызуюцца высокай патэнцыяльнай урадлівасцю, але для выкарыстання неабходна іх асушваць.

Тарфяна-балотныя глебы ў Беларусі займаюць больш за 11 % зямель і адносяцца да пастаянна пераўвільготненых. Больш пашыраныя нізінныя тарфяна-балотныя глебы. Яны фарміруюцца ў паніжэннях

з бліжэйшым заляганнем грунтавых вод у выніку балотнага працэсу глебаўтварэння і характарызуецца назапашваннем торфу. У тарфяна-балотных глеб высокая патэнцыйная ўрадлівасць. Тарфяна-балотныя верхавыя і пераходныя глебы сустракаюцца радзей, пераважна на поўначы краіны.

Астатнія тыпы глеб маюць абмежаванае распаўсюджанне ў Беларусі, і некаторыя з іх не пазначаюцца на карце.

4. Зямельныя рэсурсы і іх выкарыстанне. Зямельныя рэсурсы Беларусі складаюць 207,6 тыс. км² і выкарыстоўваюцца рознымі сектарамі эканомікі краіны. Пад зямельнымі рэсурсамі разумеюцца землі, якія выкарыстоўваюцца або могуць быць выкарыстаны ў гаспадарчай дзейнасці. У залежнасці ад выкарыстання вылучаецца 14 відаў зямель. Яны ўключаюць лясныя землі і хмызнякі, сельскагаспадарчыя землі, землі пад адкрытымі балотамі і воднымі аб'ектамі, іншыя землі.

Сельскагаспадарчыя ўгоддзі ў краіне займаюць каля 39 % зямельных плошчаў, што перавышае сярэдні сусветны паказчык. Каля 67 % сельскагаспадарчых зямель занята ворывам, 31 % — сенажацямі і пашамі, яшчэ 2 % — пад пастаяннымі культурамаі (садамі).

Плошча сельгасугоддзяў у Беларусі на душу насельніцтва высокая. На кожнага жыхара краіны прыпадае каля 0,9 га сельскагаспадарчых угоддзяў і 0,6 га ворыва. Сярэднія сусветныя паказчыкі значна меншыя: 0,7 і 0,2 адпаведна.

З пачатку 1990-х гг. плошча сельскагаспадарчых зямель Беларусі зменшылася амаль на 15 %. Выводзяцца з абароту землі з нізкай рэнтабельнасцю сельскагаспадарчай вытворчасці. Як вы думаеце, за кошт чаго вытворчасць сельскагаспадарчай прадукцыі ў Беларусі павялічваецца?

Каля 43 % зямель Беларусі адносіцца да лясных. Гэты паказчык таксама большы за сярэднесусветны. Плошча лясных зямель значна павялічылася за апошнія гады. Адкрытыя балоты і вадаёмы займаюць 6 % тэрыторыі краіны. Іх плошча ў апошнія гады змяняецца мала. Іншыя землі (каля 12 %) уключаюць населеныя пункты, дарогі, парушаныя землі і інш.

Успомніце, калі пачаліся меліярацыйныя працы на тэрыторыі Беларусі.

5. Меліярацыя глеб. Меліярацыя глеб уключае мерапрыемствы па павышэнні прадукцыйнасці зямель: асушванне, арашэнне, працы па ўборцы валу-

ноў, барацьбу з эрозіяй і г. д. Яна дазваляе ўцягваць у абарот землі, якія не выкарыстоўваліся, і праводзіцца ў многіх краінах свету. Меліярацыя дазволіла пераўтварыць забалочаныя землі ў сенажаці і квітнеючыя палі.

Плошча асушаных зямель у Беларусі складае 3,4 млн га (больш за 14 % тэрыторыі краіны). Большасць з іх занята сельскагаспадарчымі ўгоддзямі і дае амаль трэць прадукцыі раслінаводства.

Па карце атласа (с. 21) вызначце раёны з удзельнай вагой асушаных зямель звыш 60 %.

Дзякуючы меліярацыі на Беларускай Палессі пабудавана вялікая колькасць дарог, павялічыліся магчымасці лесанарыхтовак. Аднак нерацыянальнае выкарыстанне меліяраваных зямель часам прыводзіць да негатывных наступстваў. З-за выкарыстання пад ворыва асушаных тарфяна-балотных глебы губляюць тарфяны гарызонт і на паверхню выходзяць падсцілаючыя пяскі. Фарміруюцца антрапагенна-пераўтвораныя глебы. Таму неабходна выконваць рэкамендацыі па выкарыстанні меліяраваных зямель.

Падвядзём вынікі. Асноўныя працэсы глебаўтварэння ў Беларусі — падзолісты, дзярновы і балотны. Занальныя і самыя распаўсюджаныя глебы — дзярнова-падзолістыя і дзярнова-падзолістыя забалочаныя. Па ступені ўвільгатнення вылучаюцца нармальна ўвільготненыя, часова пераўвільготненыя і пастаянна пераўвільготненыя глебы. У зямельным фондзе пераважаюць лясныя (43 %) і сельскагаспадарчыя (39 %) землі.

Праверце сябе. 1. Якія глебаўтваральныя працэсы найбольш распаўсюджаны ў Беларусі? 2. На якія групы падзяляюцца глебы Беларусі па ўмовах увільгатнення? 3. Якія віды зямель пераважаюць у зямельным фондзе Беларусі?

Праблемныя пытанні. 1. Вызначце перавагі і недахопы глеб, якія ўтварыліся на пясках і суглінках. 2. Пералічыце станючыя і адмоўныя бакі меліярацыі ў Беларусі.

Ад тэорыі да практыкі. 1. Вызначце залежнасць паміж чацвярцічнымі адкладамі, рэльефам і тыпамі глеб. 2. Якія глебы пераважаюць у вашай мясцовасці і як яны выкарыстоўваюцца? Падрыхтуйце паведамленне.